‘Voor mijn visie op onderwijs bleek een naam te zijn’

Portret van jenaplanner Ingrid Nagtzaam in vier schetsen

Geert Bors

Vraag Ingrid Nagtzaam niet om Jenaplan in zijn essentie te beschrijven. Of vraag het in elk geval al niet te direct. In voorbeelden, in *lessons learned*, via haar carrière die haar op vele posities in Jenaplanland gebracht heeft, komen haar persoonlijke kernwaarden uiteindelijk krachtig naar voren: ‘Je bent geen wandelende tipkip. Geef je kinderen de ruimte om tegen problemen aan te lopen en grijp niet meteen in. Dan willen ze het gaan uitzoeken, oplossingen bedenken, dingen anders doen. Zelfstandigheid moet je ze gaandeweg leren dragen.’

Schets 1. Leren in onderdompeling

‘Na de Pabo ging ik werken in Rotterdam – daar was werk. Maar ik merkte al snel dat ik én te Brabants én te idealistisch werd bevonden. Ik werkte er op een reguliere school en vond het geweldig met de kinderen, maar minder met de collega’s. Ze vonden dat ik te moeilijk deed. Te diep nadacht over leerdoelen en de bedoeling van ons onderwijs, voor we klakkeloos een taalmethode voor Nederlands als tweede taal aanschaften. Voor mijn visie op onderwijs bleek een naam, ontdekte ik op de Dr. Schaepmanschool, waar ik daarna het geluk had terecht te komen: Jenaplan! Waarom, vroeg ik me af, had ik op de Pabo nooit over Jenaplan gehoord? Niets bleek minder waar: ik kwam later pagina’s aantekeningen over Petersen en het Jenaplan tegen. Ik ging doorzien dat mij die lessen niet op een voor mij goede manier gegeven waren: feiten, namen, periodes, in een collegereeks over traditionele onderwijsvernieuwers. Daar ben ik slecht in.

Toen ik weer later werkte op de Eekhorst, de Pabo in Assen, pakten we dat heel anders aan: uitleg krijgen over het gedachtegoed van een pedagoog is één ding, maar wat doe je als twee kinderen ruzie hebben? Welke strategieën kun je verkennen, wat betekent dat voor de kinderen en hoe koppel je dat aan verschillende stro-

mingen? Dán werk je aan je grondhouding, je tact, je overtuigingen. We lieten onze studenten de verschillende vernieuwingsstromingen dus ervaren. De studenten hadden een eigen thuislokaal en dat werd voor de duur van de onderdompeling een Freinet- of Dalton- of Jenaplanschool. Ze doorleefden het. Nog steeds vind ik het lastig, als je me vraagt het jenaplanconcept in woorden te vatten. Voor mij is de kern: de pedagogische relatie met het kind. Het kind in z'n geheel zien. En het leven laten binnenkomen in zijn eigen ritme.'

Schets 2. Ook rekenen raakt meteen aan het pedagogische

'Op de hogeschool werd ik rekendocent. Niet dat ik in rekenonderwijs nou direct mijn passie lag, maar ik vond het geweldig om met de studenten te werken. Met mijn winkelkar vol rekenmateriaal ging ik de thuislokalen af. Wat me vooral trof was dat het nadenken over de basis van rekenonderwijs aan kinderen meteen ook grote pedagogische vragen impliceert. Ik leerde scherper kijken naar relaties in de groep, naar de ontwikkeling van kinderen, naar hoe in alle materialen en activiteiten op school wel iets met rekenen zit.

Via zoiets als rekenen, leer je uitgaan van verschillen. Rekenen onderscheidt zich bij je studenten of in je stamgroep niet alleen doordat er 'snellere' en 'tragere' rekenaars zijn. Ik liet studenten dat ervaren door ze een simpele kansberekeningsopdracht te geven: vier auto's, elk met een verschillende kleur. In hoeveel verschillende volgordes kunnen die de finish halen? Er zijn dan studenten die onthouden hebben wat de formule daarvoor is: 4x3x2x1 mogelijkheden. Anderen moeten die autootjes echt voor zich neerzetten en één voor één de opties afgaan. Weer andere studenten maken er een diagram van. Zo krijg je een onderscheid tussen abstracte, concrete en schematische denkers.

Dan wordt het pedagogisch, want 'Ah, joh, da's toch makkelijk?' doet iets met iemand die niet snapt wat jij zo snel doorziet. Het onderscheid tussen abstract, concreet en schematisch is heel wezenlijk, want in jouw stamgroep zitten ze ook allemaal. En wie zijn de kinderen die na een lange instructie nog niet begrepen hebben wat je hebt uitgelegd? De concrete rekenaars, die twintig minuten verbaal geweld over zich heen gekregen hebben over rekenstrategieën die totaal langs ze heen gegaan zijn.'

Schets 3: Het concept doorzien in de diepe vezels

'Op de Schaepmanschool droeg directeur Rien van den Heuvel ons op om aan het begin van het jaar alle leerlijnen uit te werken, om op de eerste stamgroepavond aan de ouders te kunnen vertellen wat hun kinderen dit jaar ongeveer zouden krijgen – welke spelling, wat te lezen, wat aan rekenwerk. Je moest het zelf, in eigen woorden, kunnen vertellen. Later vertelde hij dat hij het expres zo deed: hij wilde dat we stevig in de leerlijnen zaten.
Precies daar – op de laag van het doorzien van het jenaplanconcept in de diepe vezels – situeer ik de discussie of je per se driejarige stamgroepen moet hebben. Mijn antwoord: ja, graag! Voor scholen die liever kiezen voor tweejarig, is het belangrijk na te gaan wat er áchter die keuze ligt. Als scholen zeggen: 'Wij stappen van de driejarige stamgroep af, want we zijn bang dat we in driejarige stamgroepen de instructies niet op tijd en diepgravend genoeg behandeld krijgen', dan moet je je vragen gaan stellen die niet gaan over de vorm 'driejarige stamgroep', maar over hoe die school het werken in heterogene groepen begrijpt en georganiseerd heeft. Wil je in kleinere groepjes instructie kunnen geven, waarin je alle kinderen goed ziet – bijvoorbeeld om te zien wat voor type rekenaars het zijn, dan vraagt dat iets van de verantwoordelijkheid van de rest van de kinderen. Als je dat vraagt, moet je de kinderen ook de kans bieden die zelfstandigheid te ontwikkelen.
Ik hoor vaak zeggen: 'Ik vind het leeftijdsverschil tussen groep 6 en 8 zo groot. Wij kiezen ervoor groep 8 apart te zetten.' Je kunt het ook als een meerwaarde zien. Het afstemmen is alleen een proces dat tijd kost en die tijd moet je willen nemen, en dat lukt niet als je je laat opslokken door instructie-eisen. Mijn dochter kwam terug na de eerste dagen in groep 6 en zei: 'Mam, dat Playmobil-sprookjeskasteel moet echt weg uit mijn kamer. Stel dat er iemand uit groep 8 komt spelen.' Tja, opeens zag ik het leeftijdsverschil. Moest ze zich schamen? Zouden we het speelgoed op mijn kamer zetten, zodat ze er wel mee kon spelen? Maar die groep-achters vonden die Playmobil hartstikke leuk. Het enige dat gebeurde was dat mijn dochter het spul op Marktplaats zette om er het Playmobil-hotel voor in de plaats te kopen.'

Schets 4: Verantwoordelijkheid leren dragen als proces

'De kwaliteit van een jenaplanschool optillen, heeft vaak te maken met het veel serieuzer nemen van de zelfverantwoordelijkheid van de kinderen. Op de Schaepmanschool leerden we het als team, hoe je zelfstandigheid moet zien als een proces. Het is niet iets dat je van meet af aan van kinderen mag verwachten.
Als stamgroepleider begin je in de kring. Dan gaan de kinderen aan het werk met hun weekplan en maak je een rondje: welke kinderen moeten nog iets weten voor ze goed kunnen opstarten? Wie het nodig heeft, krijgt instructie. Maar daarna is het belangrijk dat je rustig de tijd neemt om eens tien minuten te observeren. Bedenk je dan: welke kinderen hebben mij nodig en wat zou ik doen? Noteer je bevindingen en analyseer dan waar het aan ligt: aan het niveau? Aan het materiaal dat er nog niet is? Aan nieuwe stof? Doordat ergens geen afspraken over waren? Heeft het kind vandaag last van 'dyswerk-sie'? Of ligt het misschien wel aan jezelf: hoeven kinderen je maar vragend aan te kijken en jij helpt al? Het helpt daarna om te vragen: "wie had een probleem?" en de kinderen te laten vertellen. Als je je dan kunt onthouden van tips en interventies, maar in plaats daarvan de andere kinderen vraagt hoe zij het probleem van hun groepsgenoot zouden oplossen, begint het te komen: het besef dat je geen wandelende tipkip hoeft te zijn. Het is een confronterend, maar dankbaar proces om te doorlopen. Een stamgroepleider, die meent dat de kinderen de hele dag bij de hand gehouden moeten worden, sneeuwt onder en rent zich rot. Maar geef je kinderen de ruimte om tegen problemen aan te lopen en niet meteen in te grijpen, dan willen ze het gaan uitzoeken, oplossingen bedenken, dingen anders doen, iets vragen aan die stamgroepgenoot die hier zo veel over weet. Dan worden ze eigenaar. Het zijn die prachtige dingen die je als groep samen kunt beleven.
Mijn zoon zit niet meer op een jenaplanschool, maar hij mist het wel. Van afstand kan hij opeens de mooie dingen benoemen: de kring, het samen zitten en bedenken en meebeslissen wat er gaat gebeuren. Ja, daar zit de kracht: in het je samen, als groep, verantwoordelijk voelen voor hoe de dingen gaan.'

Ingrid Nagtzaam is eigenaar van HetKan!, professionaliseringsbureau voor Jenaplanonderwijs en kinderopvang, en een van de Geluksvogels, waarmee zij stamgroepleiders en kinderen ondersteunt in het creëren van een gelukkige groep.
www.hetkanvoorhetkind.nl
www.geluksvogels.org